

**УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
ДЕРЖАВНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА**

АНІКІНА Ольга Петрівна

УДК 63(05)(091)(477)''1920/1930''

**ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ АГРОНОМІЇ
В УКРАЇНІ 20–30-х років ХХ ст.**

Спеціальність 07.00.07 – історія науки і техніки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Київ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Центрі історії аграрної науки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук.

Науковий керівник: доктор сільськогосподарських наук, професор, заслужений працівник сільського господарства України **ВЕРГУНОВ Віктор Анатолійович**, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук, директор

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, старший науковий співробітник **КУЧЕР Володимир Іванович**, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, головний науковий співробітник відділу етноісторичних досліджень доктор історичних наук, професор **КОНОВЕЦЬ Олександр Федорович**, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор кафедри теорії масової комунікації

Провідна установа: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, м. Луганськ

Захист відбудеться “30” грудня 2004 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 26.373.01 при Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці Української академії аграрних наук (03680, Київ, вул. Героїв Оборони, 10, читальний зал).

З дисертацією можна ознайомитися у Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці Української академії аграрних наук (03680, Київ, вул. Героїв Оборони, 10).

Автореферат розісланий “30” листопада 2004 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат історичних наук

Коваленко С. Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний процес державотворення в Україні у контексті національного відродження природно спонукає до утвердження духовних цінностей, повернення та збереження інтелектуальних надбань, створених попередніми поколіннями, пошани до історичного минулого. Беззаперечними є значні досягнення вітчизняної науки, зокрема агрономії, здобуті у цей період. Їх необхідно повернути до наукового обігу, проаналізувати з метою використання позитивних надбань і врахування уроків негативного досвіду. Саме тоді, на зламі двох систем власності на землю, була практично сформована і плідно діяла мережа сільськогосподарських науково-дослідних установ України, яка в своїй основі збережена й дотепер. Щоб об'єктивно відтворити історію агрономічної науки, необхідно переосмислити факти із залученням якомога детальнішої джерельної бази.

Недоступність багатьох архівних документів та різні ідеологічні перепони призвели до досить неповного однобічного тлумачення подій та явищ минулих років. І саме збережені джерела періодики на сьогодні можуть бути в багатьох випадках єдиним засобом реконструкції та поглибленого вивчення комплексно не досліджених окремих етапів розвитку сільськогосподарської науки. Періодичні видання відзначаються багатосторонністю відтворення явищ і значним інформаційним насиченням. Так, вони концентрують до 70% усієї опублікованої інформації, а аналіз цитованої літератури свідчить, що майже половина всіх наукових посилань припадає на ці видання. Історики дедалі частіше звертаються до періодичної преси – наукової, галузевої, науково-популярної, загальнополітичної. Відбувається процес переосмислення історичних подій, повертаються імена незаслужено забутих учених, роботи яких переважно залишилися відображеними лише на сторінках періодичних видань. У першу чергу серед них варто назвати загиблих під час репресій у досліджуваний період О.А. Янату, О.Г. Вангейма, Є.В. Оппокова, складною була доля у Г. Г. Махова та багатьох інших.

Враховуючи той факт, що до цього часу сільськогосподарські періодичні видання 20–30-х років ХХ ст. УСРР як значний пласт видань минулого не стали окремим об'єктом спеціального дослідження, впливає необхідність всебічного комплексного науково-історичного аналізу їхнього становища, особливостей функціонування, тематики, наукового рівня публікацій, достовірності у відображенні поступального розвитку вітчизняної наукової агрономії.

Галузеві періодичні видання привертають увагу в багатьох аспектах – бібліотечно-бібліографічному, джерелознавчому, історичному, науковому. Отже, актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю ретельного їх виявлення, бібліографування, систематизації, створення на цій основі репертуару; досконалого вивчення; розкриття джерельної

цінності та визначення значущості у відродженні, становленні та розвитку вітчизняної наукової агрономічної думки у 20–30 роках ХХ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною тематичного плану Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН з виконання тем НТП: “Історія започаткування, становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні” (№ державної реєстрації 0102U001526); “Розробити і створити Національний електронний банк рідкісних друкованих видань і стародруків на основі вивчення видового і кількісного складу книжкових колекцій сільськогосподарських бібліотек України” (№ державної реєстрації 0102U006053).

Мета і завдання дослідження. Виходячи з практично повної недослідженості даної проблематики, поставлено за мету здійснення цілісного науково-історичного аналізу періодичних видань, що на своїх сторінках висвітлювали питання наукової і практичної агрономії в Україні 20–30-х років ХХ ст., довести можливості їх використання як важливої складової джерельної бази історичних досліджень.

Основними науковими завданнями дослідження є:

- ◆ з'ясувати ступінь вивчення теми та стан джерельної бази;
- ◆ дослідити соціально-політичні, економічні чинники, причини ускладнень на шляху створення репертуару періодики, стан сільськогосподарських видавництв, становлення та розвиток галузевих наукових установ в Україні ранньої радянської доби; показати їхній вплив на вихід друком агрономічних періодичних видань;
- ◆ розкрити значення періодики в забезпеченні розвитку агрономії: на основі проведеного дослідження показати її науково-джерельну цінність, місце та роль у піднесенні та популяризації агрономічних наукових та практичних здобутків у 20–30-х роках ХХ ст.;
- ◆ ввести у науковий обіг ряд періодичних видань, які розкривають питання агрономії, забуті імена і досягнення в галузі землеробства, рослинництва, ґрунтознавства в Україні у досліджуваній період;
- ◆ визначити типологічні особливості даних часописів та скласти їх класифікацію;
- ◆ обґрунтувати періодизацію функціонування даного масиву періодики.

Об'єктом дослідження є сільськогосподарські часописи (журнали, бюлетені, “Вісті...”, “Наукові записки...”, “Праці...”, “Труди...”), видані органами управління сільським господарством та наукою, науково-дослідними установами, навчальними закладами, сільськогосподарськими товариствами та іншими галузевими організаціями в Україні у 20–30-х роках ХХ ст.

Предмет дослідження – закономірності становлення і розвитку сільськогосподарської періодики з агрономії 20–30-х років ХХ ст. як джерела реконструкції історії науки.

Хронологічні межі дослідження – 20–30-ті роки ХХ ст. У цей період закладається мережа органів керівництва сільським господарством та наукою, науково-дослідних установ, закладів, організацій, а також формування відповідної галузевої періодики в Україні. Охоплено період від часу відродження як дореволюційних, а також етапу спорадичного виникнення нових видань та подальшого їх функціонування – аж до завершення становлення цілісної системи сільськогосподарських часописів для наукового забезпечення сільського господарства з питань агрономії.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є концептуальні засади вивчення історії науки, сучасні теорії масової комунікації і періодичних видань.

Під час роботи над темою використовувались такі методи дослідження: конкретно-історичний, системно-типологічний, хронологічно-проблемний, бібліографічно-статистичний, контент-аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів:

- ◆ вперше в історико-джерелознавчій роботі самостійним об'єктом дослідження обрано сільськогосподарські періодичні видання зазначеного періоду та розкрито їхню роль не тільки як засобу поширення та популяризації знань, а й потужного чинника розвитку агрономічної науки;
- ◆ здійснено поглиблене вивчення періодики в контексті становлення та розвитку дослідної справи з питань агрономії в Україні;
- ◆ доведено наукову цінність зазначених періодичних видань як джерела для вивчення історії агрономії;
- ◆ вперше обґрунтовано періодизацію функціонування вивченого масиву періодики та виділено класифікаційні особливості, притаманні даній системі часописів (складена схема класифікації періодичних видань з агрономії 20–30-х років ХХ ст.);
- ◆ підготовлено репертуар українських періодичних видань 20–30-х років ХХ ст. у галузі агрономії.

Практичне значення одержаних результатів. Узагальнені матеріали дослідження можуть бути використані при вивченні окремих питань з історії періодичних видань, історії агрономії за матеріалами періодичних видань, у складанні програм відповідних курсів та спецкурсів, при написанні навчальних та методичних посібників, при читанні лекцій з історії України, сільського господарства та аграрної науки тощо. За результатами наукового дослідження підготовлено ретроспективний бібліографічний покажчик-путівник, у якому для зручності користування вказані

інвентарні номери тих періодичних видань, що зберігаються у фонді Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН. Видання стане в нагоді працівникам бібліотек та дослідникам історії аграрної науки.

Особистий внесок здобувача. Робота виконана автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дослідження були оприлюднені і схвалені на наукових конференціях, симпозиумах, семінарах: Науково-практичному семінарі “Актуальні проблеми історії аграрної науки півдня України” (Київ, 2000); Міжнародній науково-практичній конференції “Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, політика, інформація” (Харків, 19–20 квіт. 2001); III Всеукраїнському симпозиумі з проблем аграрної історії (Черкаси, 17–18 трав. 2001); Міжнародній науково-практичній конференції “Бібліотеки, видавництва, розповсюджувачі друкованих та електронних видань: партнерство і співробітництво” (Київ, 2001); Науково-практичній конференції “Наукові сільськогосподарські бібліотеки у XXI столітті” (Київ, 26–27 берез. 2002); Сьомій Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Українська періодика: Історія і сучасність” (Львів, 17–18 трав. 2002); Першій конференції молодих вчених та спеціалістів “Історія освіти, науки і техніки в Україні” (Київ, 30 трав. 2002); Восьмій конференції молодих істориків освіти, науки і техніки (Київ, 23 трав. 2003); II науково-практичному семінарі “Актуальні проблеми аграрної науки та освіти України: регіональний аспект” (Київ, 3 берез. 2003).

Публікації. Основні результати роботи висвітлені у фахових виданнях (4 статті) та матеріалах наукових конференцій (8 публікацій). Вийшли друком 2 бібліографічні покажчика.

Структура дисертації визначається специфікою проблеми, сформувалася відповідно до мети та цілей поставлених завдань. Вона складається із вступу, 4-х розділів, поділених на підрозділи, висновків (177 с.), списку використаних архівних джерел та літератури (295 назв), додатків (12). Повний обсяг дисертації – 217 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** розкриваються актуальність і наукова новизна дисертації, ступінь дослідженості теми; обґрунтовано мету, завдання, хронологічні межі; висвітлено джерельну базу, практичне значення та апробацію дисертації.

У першому розділі “**Стан дослідженості теми та джерельна основа дисертації**” здійснено історіографічний аналіз праць за темою дисертації та огляд її джерельної бази. На основі аналізу робіт з вивчення періодичних видань в УСРР 20–30-х років ХХ ст., доведено, що вони і на сьогодні не втратили своєї актуальності.

У підрозділі 1.1. “*Історіографічний аналіз літератури за темою дослідження*” при висвітленні історіографії враховано той факт, що сільськогосподарська українська періодика виступає, з одного боку, як цілісне самостійне явище, але з іншого є важливою складовою загальної історії української журналістики. Отже, закономірності її розвитку, фахову диференціацію, осмислення взаємозв’язку з життям українського народу з’ясовано після окреслення та аналізу попередніх праць, дотичних до становлення та розвитку часописів УСРР у 20–30-х роках ХХ ст. На сучасному етапі у вітчизняній історіографії проблема об’єктивного аналізу історичних подій та вивчення українських часописів 20–30-х років, є однією з активно розроблюваних. У її арсеналі можна знайти комплексні роботи, де аналізуються найрізноманітніші аспекти. Періодичні видання вчені залучають як безпосередній об’єкт, так і предмет самостійної ділянки знань, застосовуючи спеціальні методи та підходи. Історіографія питання простежується в хронологічній послідовності – спочатку праці історичного значення з наукової спадщини вчених 20–30-х років, що стали основою для вирішення багатьох проблем української періодики; потім подальші дослідження радянської історіографії, праці зарубіжних істориків та сучасні вітчизняні розробки. Акцентувавши увагу на роботах 20–30-х років ХХ ст., автором з’ясовано причини ускладнень на шляху становлення видань періоду, що досліджується. Їх аналіз допоміг краще зрозуміти принципи функціонування і галузевих видань.

Праці, які тією чи іншою мірою дотичні нашої теми, були розподілені на: роботи загальноісторичного плану, які розкривають процеси 20–30-х років; праці, що стосуються вивчення часописів УСРР; дослідження, у яких безпосередньо залучені сільськогосподарські періодичні видання.

Серед перших, хто активно займався у 20–30-х роках ХХ ст. вивченням української періодики, були В. Ігнатієнко, Ю. Меженко і М. Сагарда. Про зростання наукового інтересу до проблем української періодики у досліджуваний період свідчить також ціла низка праць Л. Биковського, П. Зленка, Д. Лисиченка, В. Ільїнського, Н. Сомова, Є. Шамуріна, І. Кривецького, В. Міяковського, М. Ясинського, С. Сірополка та ін. Аналіз наукових публікацій про українську періодики в часописі “Бібліологічні вісті” Українського наукового інституту книгознавства, що належали перу І. Кривецького, В. Міяковського, В. Ігнатієнка, М. Ясинського здійснено в окремому розділі дисертаційної роботи Н. Солонської. Де підтверджується історичне значення наукових

розробок 20–30-х років минулого століття. Спочатку зазначені спроби вивчення періодики в молодій радянській Україні хоча й були доволі численними, але мали дещо безсистемний характер, згодом були припинені внаслідок заборони з політичних причин.

В арсеналі української зарубіжної історіографії цього періоду налічується значна кількість робіт присвячених українській пресі – “Нариси історії української преси 1816–1930” Л. Лукасевича, “Видавництва і преса в підсоветській Україні” М. Масюкевича. Видання досліджуються в контексті об’єктивного погляду на суспільно-політичні процеси в УСРР. Яскравим прикладом цього є також праці С. Сірополка. Його аналіз допомагає з’ясувати цілісну загальну картину функціонування часописів в Україні досліджуваного періоду. Відомі науковій громадськості праці цього ж періоду викладача в Мюнхені А. Животка. Грунтовною є його “Історія української преси”. Огляд преси УСРР 1920–1939 років займає VIII розділ. Але відомості, подані в монографії, вчені вважають не повними, а зібраний матеріал не завжди узагальнений і пов’язаний із громадсько-політичною концепцією конкретної доби. Слід зазначити, що в галузевому контексті історія періодики у досліджуваній період не аналізується.

Післявоєнна історіографія представлена рядом праць (О. Дей, В. Рубан, І. Велігура, І. Дем’янчук), де увага періодиці 20–30-х років приділялася дуже вибірково та упереджено, а саме – офіційно визнаним часописам. Таким чином, поза увагою залишалася велика низка видань. Серед праць, присвячених безпосередньо галузевим часописам особливу увагу привертають роботи О. Довгополої. Дослідницею здійснено аналіз бібліографії радянських сільськогосподарських журналів, але характеристика видань ранньої радянської доби відсутня.

У подальших спробах вивчення української періодики 80-х років минулого століття (П. Волинський, Б. Грінченко, В. Доманицький, М. Оленін, Н. Остапенко, П. Федченко, В. Яременко) розширено джерельну базу, починаються досліджуватися видання, які раніше заборонялися з ідеологічних міркувань.

Можливість залучення численних масивів української періодики без будь-яких обмежень відкривається лише із здобуттям Україною незалежності. Серед таких ґрунтовних розробок привертають увагу роботи, присвячені періодиці 20–30-х років, О. Коновця, Т. Коваль, П. Федоришина, І. Крупського, Н. Солонської, М. Романюка та ін. Слід відмітити дисертацію Л. Пинди, де розглянуто українську періодику в галузевому аспекті. У роботі досліджується зміст часописів та здійснюється докладний аналіз сільськогосподарської бібліографічної інформації на сторінках видань Східної Галичини у 20–30-х роках ХХ ст.

Історіографія новітнього часу представлена рядом праць (І. Михайлин, В. Гутковський, О. Коляструк, А. Завадовський, В. Сарєбей), у яких аналіз проведено з об’єктивного погляду на

історичні події із залученням значних архівних та інших неопублікованих матеріалів. Особливо актуальними на сучасному етапі виступають аспекти функціонування періодичних видань у 20–30-х роках ХХ ст. в контексті державотворення, “українізації”, національно-культурного процесу, утвердження самосвідомості українців та ін. Кількість подібних досліджень зростає. На сучасному етапі привертають увагу безпосередньо дотичні нашої теми роботи В. Дерлеменка. Серед розв’язання багатьох проблем поширення галузевої інформації значна увага приділена аналізу розповсюдження науково-технічної інформації сільськогосподарською періодикою у першій половині ХХ ст.

У дослідженні залучено низку праць для оцінки загальноісторичного контексту становлення та розвитку галузевих видань 20–30-х років ХХ ст. (О. Бойко, С. Білокінь, О. Воля, М. Горинов, Р. Конквест, В. Кучер та ін.). Так як розвиток періодичних видань був тісно пов’язаний з подіями аграрної історії України використані праці О. Соколовського, С. Веселовського, Р. Костенка, П. Панченка, В. Мусієнка та ін. Проблеми становлення науки та агрономічної думки в УСРР висвітлювали В. Румянців, М. Вавилов, З. Кірпаль, В. Вергунов, В. Онопрієнко, Н. Пшеничний та ін. Причини перешкод у галузевій видавничій справі 20–30-х років ХХ ст. з’ясовано за допомогою робіт О. Янати, М. Масюкевича, В. Рубана, А. Бичихіна, К. Дубняка, Т. Ківшар. Про значні ускладнення на шляху створення репертуару періодичних видань з агрономії досліджуваного періоду розповідається у працях І. Ігнатієнка, Ю. Меженка, Н. Сенченко, М. Романюка, І. Вовченко та ін.

Для комплексного науково-історичного дослідження періодичних видань з агрономії 20–30-х років ХХ ст. проаналізовано роботи, дотичні до таких актуальних питань: визначення поняття “періодика”, “періодичне видання”, “українська періодика” 20–30-х років ХХ ст.; історія виникнення та динаміка функціонування українських часописів, їхня періодизація (української національної періодики взагалі та діяльності окремих часописів); розробки методологічних засад досліджень (виявлення їх класифікаційних особливостей); з’ясування джерелознавчих можливостей періодики у простеженні історичного минулого з різних тематичних аспектів, зокрема з історії сільського господарства.

Аналіз та історіографічна оцінка доробку вчених доводить постійний науковий інтерес до вивчення українських періодичних видань зазначеного періоду. Показано, що до останнього часу не існує системного і узагальненого дослідження, де було б розглянуто періодика – систему видань у супроводженні як галузі сільського господарства так і агрономічної науки зокрема. Визначено поняття “агрономічна періодика 20–30-х років”.

У підрозділі 1.2. *“Огляд джерельної бази”* подано аналіз опублікованих і неопублікованих джерел. Основною частиною джерельної бази дослідження став виявлений масив сільськогосподарської періодики УСРР 20–30-х років ХХ ст., який був систематизований у ретроспективному бібліографічному покажчику. При складанні репертуару періодичних видань з агрономії залучалися каталоги, фонди ДНСГБ УААН, Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, Національної парламентської бібліотеки та інших бібліотек, також було опрацьовано значну низку бібліографічних посібників.

Повнішому висвітленню теми сприяло використання опублікованих матеріалів-джерел досліджуваного періоду: *“Труди”* всеукраїнських і місцевих з’їздів, нарад, де поряд із розглядом життєво необхідних питань організації сільськогосподарської науки та практики порушувалися також актуальні проблеми галузевої видавничої справи; звіти про роботу фахових установ. Незаперечний інтерес становлять факти свідків минулого; важливі також офіційні відомості статистичного характеру про кількість галузевих періодичних видань, звіти про діяльність наукових установ.

У журнальних рубриках *“реферати та рецензії”* й окремих працях учених знайдено характеристику як періодичних видань високого наукового рівня, так і критичні відгуки. Вони представляють інтерес, адже належать перу фахівців.

Серед неопублікованих – залучено архівні документи. При нашому дослідженні значну увагу привернули матеріали фондів ЦДАВО України, ЦДАГО України. Кількісно переважають матеріали ЦДАВО України фонду 27, у якому серед документів, дотичних до діяльності керівних органів сільського господарства та науки – Наркомзему, Сільсько-Господарського Наукового Комітету України та підвідомчих їм установ – є низка матеріалів, котрі засвідчують активну діяльність Групи (Сектору) Періодики та Преси, сільськогосподарських видавництв; також деякі матеріали фондів 166 – Наркомосу УСРР ; фонду 1 – ВУЦИК ЦК КП(Б)У; 337 – Держплану, 555 – Комітету в справах друку при РНК УСРР. Архівні документи-джерела розкривають напрями діяльності цих установ, які безпосередньо впливали на закономірності розвитку галузевої періодики: доповідні записки, протоколи засідань, положення про діяльність галузевих видавництв, плани та проекти формування системи дозволених владою видань. За документами простежується неухильне посилення цензурного впливу, втручання зверху на формування завдань як окремих часописів, так і галузевої системи періодики взагалі. Таким чином джерельна база є достатньою для висвітлення теми.

У другому розділі **“Історичні умови становлення та розвитку сільсько-господарських періодичних видань УСРР у 20–30-х роках ХХ ст.”** проаналізовано досить складні історичні

соціально-політичні та економічні умови 20–30 років ХХ ст. в УСРР, що впливали як на становлення науки, так і на розвиток сільськогосподарських періодичних видань.

У підрозділі 2.1. *“Соціально-політичні та економічні умови”* з’ясовано, що воєнні дії та розруха на початку 20-х років були причиною припинення виходу друком більшості сільськогосподарських журналів. Надалі плюралізм думок та поглядів у суспільно-політичному житті в період непу призводить як до позитивних, так і негативних результатів, котрі позначилися на функціонуванні вітчизняної періодики: стихійне відродження та непросте становлення без урахування дійсних потреб та визначення напрямів діяльності видань на загальнодержавному рівні; потік сільськогосподарської періодики років непу був свідченням відродження ентузіазму, пошвавлення наукової роботи, віри у світлі ідеали, а зрештою і глибинного народного потенціалу.

У 30-х роках ХХ ст. під час корінної ломки державного курсу від непу до суцільної примусової колективізації, яка супроводжувалася насильствами, репресіями та голодомором в Україні було винищено понад 5–7 мільйонів людських життів. Відбувається некомпетентне втручання влади в усі сфери життя та заміна наукових орієнтирів помилковими, намагання примусового переведення сільського господарства та науки на принципи інтенсифікації, суцільної колективізації. Все це безпосередньо вплинуло на масив галузевої періодики і мало багато негативних наслідків.

У підрозділі 2.2. *“Історичний огляд створення бібліографічного репертуару сільськогосподарських часописів”* проведено аналіз причин переслідувань на шляху його створення. Доведено, що вони історично обумовлені політичними подіями. У результаті, навіть донедавна, не було ще зібрано повної бібліографії, як і репертуару періодики 20–30-х років з інших галузей знань.

Позитивні починання Всенародної бібліотеки України, Української книжкової палати, Українського наукового інституту книгознавства над українським бібліографічним репертуаром взагалі, а також періодичних видань зокрема були призупинені на початку 30-х років ХХ ст. оскільки їхню роботу визнано як прояв буржуазного націоналізму. Також серед перших спроб бібліографування часописів ранньої радянської доби дисертантом досліджено значний вклад Сільсько-Господарського Наукового Комітету України (С.-Г.Н.К.У), зокрема його Бібліографічно-бібліотечного бюро Загальної секції у створення репертуару галузевої періодики. Так починаючи з 1919 р., опираючись на сільськогосподарські бібліотеки С.-Г.Н.К.У (Київську, що мала понад 100 000 томів, Харківську – 28 000 томів) та інші великі бібліотеки Харкова та Києва, Бюро працює над цим репертуаром. Робота проводилася на належному науковому рівні. Особливо плідним періодом бібліографічної діяльності Бюро стали 1922–1927 роки. Результатом проведеної роботи став збірник *“Матеріали сільськогосподарської бібліографії України”*, який планувалося

видавати періодично. Поряд з книгами систематично за краєзнавчим принципом було зібрано статті з різних періодичних видань. Перший том присвячено пам'яті А. Педашенка – основоположника сільськогосподарської бібліографії в колишній Росії, а разом з тим і в Україні.

З'ясовано, що систематичної реєстрації сільськогосподарської періодики за ранньої радянської доби не проводилося. Проаналізовано, що для створення репертуару роботу з аналітичного розпису журналів проводила Всесоюзна асоціація сільськогосподарської бібліографії (“Сельскохозяйственная литература СССР” (1931)); далі продовжено працю Всесоюзною книжковою палатою (“Летопись периодических изданий” (1934), “Ежегодник периодических изданий СССР” (1938–1939), “Периодическая печать СССР. 1917–1949: Журналы, труды и бюллетени по сельскому хозяйству” (1955)); Книжковою палатою України (“Періодичні видання УРСР. 1918–1950: Журнали” (1956)); Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського (“Джерела українознавства” (1998)); Центральною науковою сільськогосподарською бібліотекою УААН (“Перечень отечественных журналов по сельскому хозяйству, хранящихся в депозитарном фонде ЦНСХБ ЮО ВАСХНИЛ” (1987)); “Періодичні видання з агрономії в Україні. 1918–1940: Журнали, “Бюлетені”, “Вісті”, “Наукові записки”, “Збірники наукових праць”” (2002)). Останній ретроспективний науково-допоміжний покажчик-путівник відтворює вичерпніший за попередній бібліографічний репертуар часописів 20–30-х років, чим значно заповнено прогалини у джерельній базі з історії розвитку агрономії.

Підрозділ 2.3. *“Становлення мережі вітчизняної агрономічної науки і функціонування фахових періодичних видань”* розкриває зв'язок між двома взаємопроникаючими процесами: формуванням системи видань і виникненням наукових інституцій. У роботі проаналізовано періоди піднесення і спаду наукової діяльності, інтенсивної розбудови мережі галузевої науки. 20-ті роки ХХ ст., період “ренесансу”, був відзначений вагомими здобутками в агрономічній науці. В організаційному плані відзначено, що відкриті науково-дослідні установи та навчальні заклади а також Всеукраїнська академія сільськогосподарських наук у кінці 20 – початку 30-х років ХХ ст. засновували періодичні видання. Але в їхній діяльності із завершенням непу, напрям наукової роботи все більше відповідає директивному плануванню, впровадженням ідеологічним догмам. Що призвело до багатьох помилок і перегинів у розвитку сільськогосподарської науки.

У підрозділі 2.4. *“Стан сільськогосподарської видавничої справи, вплив агрономічних з'їздів та нарад на вихід друком періодики”* проаналізовано сільськогосподарську видавничу справу, роль галузевих громадських форумів як чинників відродження та функціонування фахових видань.

З'ясовано причини посилення контролю за галузевим виданням літератури. Так як населення України було переважно сільським, на початку 30-х років владою повною мірою усвідомлюється пропагандистське значення агрономічної періодики і вона стає об'єктом особливої уваги. Відтепер

першочерговим завданням навіть галузевих видань стає політична агітація. Планування видавничої справи проводилось “успішно”, що сприяло спрощенню цензурного контролю та його посиленню. Закриваються недержавні видавництва і журнали, що виникли під час непу. Саме через “політичну” невідповідність ліквідовано багато часописів галузі.

Громадські агрономічні форуми постійно порушували невідкладні питання наукового супроводження галузі, в тому числі – відродження видання літератури, сприяючи, лише в окремих випадках, позитивному вирішенню останнього. Але до загальнодержавного рівня проблему не було піднято.

Зроблено висновок, що складні історичні, соціально-політичні, економічні умови та чинники функціонування часописів у 20–30-х роках ХХ ст. сформували систему періодики з агрономії.

У третьому розділі **“Періодичні видання 20–30-х років ХХ ст. як історичний документ розвитку української агрономії”** доведено незаперечне джерельне значення періодики для вивчення історії вітчизняної науки.

У підрозділі 3.1. *“Журнали вищих галузевих органів як засіб організації сільського господарства та науки, джерело дослідженні історії сільськогосподарської дослідної справи”* йдеться про те, що у свій час зазначені видання виступили як потужний засіб наукових комунікацій, засіб керівництва сільським господарством та наукою. З’ясовано, що серед найголовніших українських часописів були *“Сельско-Хозяйственное Опытное Дело”* (1922–1927) та *“Вісник Сільсько-Господарської Науки”* (1922–1929). Аналіз їхніх публікацій переконує у величезному практичному значенні для подальшого розвитку галузевої науки.

На початку 20-х років ХХ ст. необхідно було здійснити організацію та об’єднання розпорошених за роки революції та війни наукових сил. З 1922 р. для відродження наукової діяльності потрібно було насамперед з’ясувати наслідки вивчення найважливіших та загальних питань українського рільництва, адже вихід видань багатьох дослідних установ припинився ще у 1916 р. І це в той час, коли вони продовжували свою роботу. А відкриті перед війною та революцією установи взагалі не мали змоги друкувати результати досліджень.

Отже, поява органу Сільсько-Господарського Наукового Комітету України *“Вісника Сільсько-Господарської Науки”* за ініціативою професора О. А. Янати у 1922 р. була історично обумовлена. На початку 20-х років ХХ ст. закладаються підвалини координації наукових програм у всеукраїнському масштабі. З цією метою Комітетом розробляються та доводяться на місця анкети за допомогою *“Вісника ...”*. Загалом у 1922–1924 роках С.-Г.Н.К.У вміщує на сторінках часопису більше десятка анкет різної тематики, звернених до дослідних установ. Подальші заходи, здійснені на основі їх аналізу, значною мірою допомогли організації та координації наукової діяльності у

галузі агрономії. А орган Наркомзему УСРР “Сельско-Хозяйственное Опытное Дело” був започаткований як журнал Бюро Всеукраїнських з’їздів із сільськогосподарської дослідної справи, щоб допомогти діячам цієї галузі подолати наслідки війни – періоду тяжкої боротьби за існування, а також повернутися до наукової роботи, відновити науково-дослідну діяльність установ. Вміщуючи надруковані зведення проведених наукових робіт, часописи сприяли повнішому та всебічному ознайомленню з теоретичними і практичними висновками, критичній оцінці та засвоєнню кращих досягнень, об’єднанню на своїх сторінках агрономічних сил, давали можливість розширюватися активному науковому спілкуванню, сприяли піднесенню на вищий якісний рівень усієї агрономічної науки. Серед відомих учених, що брали активну участь у виході провідних періодичних видань, слід відмітити О. Янату, О. Соколовського, Г. Махова, О. Душечкіна, В. Сазанова, Б. Рожественського, О. Філіповського, В. Юр’єва та багатьох інших. Для вчених-дослідників журнали були життєво необхідними. З плином часу ці матеріали набули ролі цінного історичного джерела. На сьогодні значення часописів важко переоцінити. Адже вони переконують, що саме у 20-х роках були закладені і розвинуті загальні підходи подальшого становлення сільськогосподарської дослідної справи України, створено розгалужену мережу дослідних установ на основі ґрунто-во-кліматичного районування розробленого в зазначений період, яка діє і дотепер.

У підрозділі 3.2. “Видання Української метеорологічної служби (Укрмету) – особливий вид допоміжних часописів для агрономічної діяльності” показано, що в результаті дослідження періодичних матеріалів відкривається картина колосальної наукової праці, що проводилась у той складний період окремими установами. Зокрема це діяльність Української метеорологічної служби (Укрмету) з обслуговування сільського господарства та науки. Роботу установи завдяки періодиці, як особливого виду допоміжних часописів для агрономічної праці та її організації, вже тоді широко знали та високо цінували за кордоном.

Підрозділ 3.3. “Періодичні видання сільськогосподарських товариств” підтверджує, що видання наукових товариств навіть за складних умов 20-х років ХХ ст. були органами дієвих осередків, де випробовувалися організаційні принципи академічної науки, продовжувалися демократичні наукові традиції. Вони ще певний час були свідченням незалежної наукової думки, так необхідної для прогресивного її розвитку. Та, на жаль, за радянської доби ці об’єднання існували в Україні недовго, проте, безперечно, внесли свій величезний вклад у становлення вітчизняної науки.

Таким було Одеське Товариство Сільського Господарства Південної України (наступник Товариства Сільського Господарства Південної Росії). Після 4-річної перерви (1918–1921) воно відновило і щомісячно протягом 1922 р. видавало “Записки Общества Сельского Хозяйства Южной Украины”.

Всеукраїнське агрономічне товариство було засновано на 1-му Всеукраїнському Агрономічному з'їзді в Харкові у листопаді 1920 р. З березня 1922 р. на цьому форумі було утворено власний періодичний орган – *“Українська Сільсько-Господарська Газета”* (Х., 1922–1924). Цей журнал своїм зовнішнім виглядом і змістом значною мірою нагадував вагому у свій час *“Южно-Русскую Сельско-Хозяйственную Газету”*.

З ініціативи, а потім і при безпосередній редакції видатного вітчизняного вченого професора О. А. Янати з 1920 р. Ботанічною Секцією Українського Наукового Товариства започатковується *“Український ботанічний журнал”* (К., 1921–1929). Часопису властивий високий науковий рівень. Журнал об'єднав в Україні вчених у галузі загальної та прикладної ботаніки. Крім того, видання містило велику кількість матеріалів аграрного спрямування.

У 1920-х роках у Харкові плідно діяло *“Всеукраинское общество семеноводства”*, яке видавало *“Бюлетені”* (1922–1927). За ці роки побачили світ 26 випусків, у виході яких взяли активну участь провідні вчені та спеціалісти свого часу: Б. М. Ро-жественський, Є. О. Заславський, Б. Н. Леонтович, П. Г. Найдін, Т. Д. Страхов та ін. У виході друком періодики приймали участь також інші товариства (Лубенське Товариство Сільського Господарства, товариство *“Село-помощь”* та ін.).

У процесі ретельного аналізу періодичних видань українських науково-дослідних станцій у підрозділі 3.4. *“Участь українських науково-дослідних установ (станцій та полів) у виданні галузевої періодики”* дисертантом розкрито їх джерельне значення. У досліджуваній період формується мережа науково-дослідних установ. Саме в Україні вже на той час вона була розгалуженою і побудованою відповідно до сільськогосподарського крайового розподілу. За скрутних умов на початку 20-х років ХХ ст. видавнича діяльність станцій значною мірою була самостійною в окремих випадках навіть при відсутності державного фінансування. Тому наукові *“Труди”* публікувалися не регулярно, а час від часу.

При аналізі опрацьованого матеріалу з'ясовано, що *“Праці”*, *“Труди”*, *“Бюлетені”* випускалися здебільшого блоками відповідно до назв окремих структурних підрозділів станцій – відділів: агрохімічного, городництва, фітопато-логії, рільництва, бур'янів тощо. Але у більшості своїй видавалися відділами застосування (приспосовання) наукових розробок, головною метою яких була популяризація та впровадження агрономічних досягнень. Наукові здобутки нерідко залишалися *“мертвим”* вантажем установ, не доходячи до читача. Лише нині науково-бібліографічний показник *“Періодичні видання з агрономії в Україні. 1918–1940”* є вичерпним джерелом, у якому докладно в окремому розділі за назвами установ подано перелік видань науково-дослідних станцій.

У процесі їх аналізу прослідковано важливі сторінки становлення та розвитку агрономічної науки в Україні. Результати видавничої діяльності установ свідчать про найактивнішу їхню працю у 20-х роках ХХ ст. А на початку 30-х вона значно згортається. Так було припинено діяльність популярних журналів крайових дослідних станцій, які забезпечували потреби в науковому супроводженні сільського господарства України, пристосовано до конкретних районів. Це такі часописи: “*За врожай*” (1929–1930) Київської дослідної станції, обслуговував Правобережний Лісостеп; “*За нове село*” (1925–1930) Полтавської дослідної станції (до 1930 р. мав назву “*Полтавський селянин*”), обслуговував Лівобережний Лісостеп; “*Степове господарство*” (1927–1930) Одеської крайової сільськогосподарської дослідної станції, обслуговував Степ України; “*Поліський колгосп*” (1929–1930) Поліської крайової сільськогосподарської дослідної станції (колишній “*Поліське господарство*”), для Полісся. Не зважаючи на безперечну наукову та практичну цінність їх було закрито через невідповідність партійній лінії. У зв’язку з проголошеною реорганізацією мережі дослідних установ, журнали колишніх станцій залишилися без будь якої підтримки. І Колегія НКЗС постановою від 15 листопада 1930 р. визнала за доцільне ліквідувати ці видання.

Із завершенням періоду непу різко міняється курс сільськогосподарської політики, дедалі посилюється тоталітарний режим. Методологічний фронт у роботі науково-дослідних установ системи ВУАСГН визначено “найбільш небезпечним”. Вважалось, що на дослідних станціях з багаторічним досвідом панували засади буржуазної “механістичної” або “ідеалістичної” методології. Частина старих учених активно виступила проти нав’язування помилкових рішень ще до 1930 р. Внаслідок рішучої боротьби проведено примусове впровадження у наукову діяльність установ ВУАСГН нової “марксистсько-ленінської” методології, а також виявлено, так званих, “окремих носіїв і апологетів буржуазної методології” та ряду “методологічних збочень” в діяльності інститутів і станцій, остаточно їх придушено, а інколи замінено цілі наукові напрями і колективи.

У підрозділі 3.5. “*Відображення проблем агрономії часописами науково-дослідних інститутів і навчальних закладів*” завдяки результатам проведеного дослідження показано, що виникнення величезної низки сільськогосподарських науково-дослідних інститутів в Україні (на зламі 20–30-х років) проходить у відповідності до проголошеного курсу на суцільну примусову колективізацію, закликів до інтенсифікації сільського господарства, диференціації аграрної науки. Деякі установи плідно діяли і раніше, але переважна більшість була створена саме у 30-х роках. Засновані перші випуски їх періодичних видань, які стали складовою частиною системи вітчизняної галузевої періодики.

За нашими даними у 20–30-х роках ХХ ст. НДІ випускали понад 50 назв видань. Серед них переважали випуски наукового характеру – *“Труди”*, *“Бюлетені”*, *“Наукові праці”*, *“Збірники праць”*... Такого роду видання у 30-х роках все більше набирали рис сучасних нам продовжуваних видань, зокрема тих, що не відзначалися чіткою періодичністю, але виходили по мірі накопичення матеріалу. Здебільшого – це щорічники. Але були й журнали науково-популярні, які видавалися спільно з Наркомземом та різними дослідними станціями: *“Зернове господарство”* (1936–1940) Українського НДІ зернового господарства; *“Льон і коноплі”* (1936–1938) Всесоюзного НДІ конопляного господарства; науково-виробничі агротехнічні журнали: *“Агротехніка”* (1932–1933) Українського НДІ рослинництва тощо. В зазначених виданнях відображено вагомі досягнення науково-дослідних інститутів.

Без характеристики періодики профільних вищих навчальних закладів картина формування системи сільськогосподарської періодики була б не повною. Дисертантом з’ясовано, що на 1926 р. сітка вищих аграрних шкіл була сформована Наркомосом та спланована таким чином: 7 інститутів і 22 технікуми. Характерною особливістю технікумів у 20-х роках ХХ ст. було те, що вони ставали повноцінними вищими школами. Усі сільськогосподарські ВНЗ видавали періодичні видання: Кам’янець-Подільський – *“Записки...”* (1924–1928); Київський – *“Записки...”* (1926–1930), що утворилися при реорганізації *“Известий Киевского политехнического и сельскохозяйственного институтов”* та *“Бюлетеня агрономічного гуртка...”* (1923); Маслівський – *“Записки...”* (1926–1937); Одеський – *“Вісти...”* (1926–1928), *“Інформаційний бюлетень...”* (1926), *“Праці...”* (1939–1949), Полтавський – *“Записки...”*; Харківський – *“Вісти...”* (1925–1929); Херсонський – *“Вісти”* (1927–1928).

Дисертант зосереджує увагу на тому, що саме у 20-х роках ХХ ст. йде процес формування системи навчальних закладів та зародження періодичних видань – *“Записок...”*. У них вміщено статті з історії створення установ. Ці матеріали мають статус першоджерел, бо написані зі знанням рідкісних історичних фактів “по гарячих слідах” співробітниками – учасниками подій.

У підрозділі 3.6. *“Популяризація агрономічних знань фаховими та масовими виданнями”* з’ясовано, що крім загальних наукових журналів, великої кількості вузько галузевих періодичних видань наукового і виробничого характеру, наукових записок дослідних центрів, бюлетенів, праць, вістей, виникає численна низка масових часописів: *“Агроном”* (1923–1926), *“Український агроном”* (1925–1929), *“Сільський господар”* (1918–1920), *“Радянський селянин”* (1924–1931), *“Земельник”* (1924–1925) тощо. Джерельна цінність публікацій популярних часописів полягає у тому, що поряд із матеріалами хроніки про життя на місцях, вміщувалися статті підготовлені вченими-агрономами, висококваліфікованими спеціалістами, що здебільшого є не скоро минулими, вони не втратили свого практичного значення для українського селянина і сьогодні. У справі

популяризації ці видання здійснювали значну роботу, забезпечували належний науковий рівень публікацій, доносячи агрономічні поради фахівців зрозумілою для простого народу мовою.

Таким чином у розділі доведено, що періодика є джерелом для з'ясування основних етапів становлення та розвитку галузевої науки, агрономічних досягнень з періодами спаду і піднесення у 20-30-х роках ХХ ст., а також проаналізовано роль її як чинника у поступі наукової агрономії.

У четвертому розділі **“Класифікаційний аналіз українських періодичних видань з агрономії 20–30-х років ХХ ст.”** подано аналіз класифікаційних особливостей зазначених видань. Визначено їх подібність та відмінні риси. Доведено значення побудови класифікацій фахової періодики для практичного застосування. Так проаналізовано перші спроби систематичного вивчення періодики галузі, віднайдені в архівних зібраннях здійснені на початку 30-х років ХХ ст. Сектором (Групою) Пропаганди та Преси при НКЗС. Такий аналіз проводився на вимогу партійного керівництва для з'ясування стану цієї продукції в Україні, був використаний для подальшого планування виходу часописів, у формуванні системи періодики, яка згодом стала повністю прозорою для цензурного контролю.

З урахуванням архівних даних та попередніх теоретичних праць, що торкаються типології та класифікації видань, дисертантом розроблено класифікаційну схему для характеристики українських періодичних видань з агрономії 20–30-х років ХХ ст., за якою основними ознаками класифікації є: *цільове та читацьке призначення* (фахові: наукові, науково-виробничі, науково-популярні; для широких верств: офіційні, популярні), *види* (журнал, бюлетень, календар, збірник, труди, праці, записки), *тематична спрямованість* (загальні питання агрономії; спеціалізовані: агрометеорологія, землеробство, дослідна справа, овочівництво, городництво, насінництво, буряківництво, захист рослин, освіта та ін.), *видавничі характеристики* (місце видання: центральні, периферійні; форма власності: державні, комерційні; періодичність: щотижня, щомісяця, раз у два місяці, раз на рік; видавці: офіційні установи, академії, інститути, технікуми, НДІ, “катедри”, н.-д. станції та поля, громадські спілки, товариства та ін. установи та організації; редакційний та авторський склад). Проведено кількісно-тематичний аналіз, побудовано рисунки динаміки виходу друком протягом двадцятиріччя та розподілу за місцем видання.

ВИСНОВКИ

На основі комплексного науково-історичного аналізу процесу функціонування масиву вітчизняних сільськогосподарських періодичних видань, що відбивали на своїх сторінках

теоретичну та практичну агрономічну думку 20–30-х років ХХ ст., узагальнено результати дослідження і сформульовано такі висновки:

1. Необхідність історико-наукового аналізу зазначеного масиву періодичних видань як джерела з історії наукової агрономії виникає на основі проведеного огляду попередніх праць та з урахуванням ряду чинників: на сьогодні в історичних розвідках недостатньо об'єктивно висвітлено досліджуваний період, розвиток агрономічної науки; зазначені часописи ще не були самостійним об'єктом наукових досліджень.

2. З'ясовано особливості, що були притаманні часописам протягом періоду їх видання: формування масиву в систему впродовж 20–30-х років ХХ ст. На їх започаткування, спорадичний розвиток та подальше становлення суттєво впливали історичні суспільно-політичні, культурні та економічні чинники:

- умови важкого післявоєнного стану держави з новим суспільно-політичним ладом були причиною припинення друкування журналів (центральных – не було);
- непівський плюралізм спонукав до поживлення наукової агрономічної діяльності, впровадження її результатів, які відображалися на сторінках періодичних видань; бурхливого відродження та масового виникнення, однак дещо хаотичного ;
- з кінця 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. простежуються дві характерні особливості: зі зміною в країні курсу на суцільну примусову колективізацію і проголошення напряму на спеціалізацію сільського господарства та науки на фоні наслідків голодомору, посилення тоталітарного режиму збільшуються цензурні перепони та утиски. Це спричинило закриття багатьох часописів, які за ідейним спрямуванням не завжди відповідали настановам партії, – перша особливість. Друга – відбулося становлення плановості у виході галузевої періодики. У досліджуваний період були закладені основи всієї мережі сільськогосподарської науки в Україні. Виникнення низки науково-дослідних установ і навчальних закладів, органів керівництва сільським господарством та наукою, інших організацій сприяли поступовому становленню галузевої періодики як системи.

◆ 3. У результаті проведеного дослідження виявлено “білі плями” у репертуарі періодичних видань УСРР 20–30-х років ХХ ст. Проаналізовано причини ускладнень на шляху його створення. На основі аналізу документальних матеріалів, а також використання каталогів і фондів наукових бібліотек, різних бібліографічних джерел, архівних матеріалів зібрано та введено у науковий обіг невідомі та маловідомі науковцям імена вчених, агрономів-дослідників, публікації та періодичні видання, які були розпоршені по численних бібліотечних фондах і бібліографічних джерелах, відтворено повний систематизований репертуар зазначених періодичних видань, який відображено у друці – науково-допоміжному ретроспективному бібліографічному покажчику “Періодичні

видання з агрономії в Україні. 1918–1940”. Таким чином вперше встановлено загальну кількість галузевої періодики 20–30-х років ХХ ст. – понад 350 назв.

4. У формуванні планової системи сільськогосподарських періодичних видань у 20–30-х роках ХХ ст. виділено такі два періоди:

Перший період (1919–1927) розпочався у час, коли видавнича справа була зосереджена не тільки у державних установах: Сільсько-Господарському Науковому Комітеті України НКЗС УСРР, видавничому відділі Наркомзему та Державному видавництві України. Паралельно стихійно з’являється велика кількість інших видавництв з недержавною формою власності. Отже існувало як офіційне, так і неофіційне видання різних сільськогосподарських спілок та інших організацій. З боку держави не виникало суттєвих перепон і навіть виділялася певна матеріальна підтримка виданню журналів. Багато з них у 20-х роках ХХ ст. виявилися недовговічними за умов боротьби за існування, низької наукової цінності та інших причин. Одночасно засновано такі головні центральні журнали, як “Вісник Сільсько-Господарської Науки”, “Сельскохозяйственное Опытное дело”, “Агроном”, значення яких важко сьогодні переоцінити.

Другий період (1927–1939) був пов’язаний з ліквідацією Сільсько-Господарського Наукового Комітету (1927), поступовим закриттям недержавних видавництв та зосередженням видавничої справи у системі Наркомзему (початок 30-х років), згодом у Держсільгоспвидав, інших великих державних видавництвах. Впроваджено директивну плановість у друкуванні часописів, посилено цензурний нагляд. Ціла низка журналів закривається примусово. Таким чином, починаючи з кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст. простежується повна відповідність змісту журналів “вимогам часу”. Періодика була відображенням некомпетентного втручання у сільське господарство, науку, коли партійні гасла ставили за головну мету виховання широких мас у дусі колективізму. Категоричною вимогою було неухильне слідування визначеним зверху орієнтирам, помилковість яких доведено подальшим історичним досвідом. Визначено функції сільськогосподарських періодичних видань, що мали беззаперечно відповідати “актуальним” гаслам компартійної ідеології.

5. Періодика, висвітлюючи на своїх сторінках проблеми наукової агрономії, є джерелом великої пізнавальної ваги. Досліджувані видання відобразили сліди подій переломного історичного етапу в державі. Цінні надбання минулого можуть бути корисними і сьогодні. Унікальність журнальних даних з агрономічного життя полягає в тому, що вони на сьогодні часто є єдиними джерелами відомостей з окремих питань землеробства, рослинництва, ґрунтознавства. Але достовірність поглядів конкретних людей – творців матеріалів – потрібно аналізувати, залучаючи також інші джерела. Отже, виключною джерельною цінністю величезного масиву зумовлюється необхідність всебічного вивчення та залучення його до наукового обігу.

6. На основі аналізу розвитку досліджуваного масиву видань визначено основні властивості та класифікаційні характеристики вітчизняних періодичних видань з агрономії у 20–30-х роках ХХ ст. (схема класифікації). У роботі зроблено висновок, що всі вони мали багато відмінних рис, але на конкретному історичному етапі успішно реалізовували спільні завдання. Досліджуючи періодичні видання ми з'ясували не тільки картину розвитку їхньої системи, типологічні особливості, а також вагому роль у реконструкції історії вітчизняної агрономічної науки. Адже видання слугували майже єдиними дієвими засобами наукових комунікацій, відображали й поширювали наукові та практичні досягнення, популяризували здобутки видатних учених, установ, закладів, організацій, допомагали їх впровадженню у життя, таким чином дійсно сприяли відбудові та піднесенню сільськогосподарської науки.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Періодичні видання з агрономії в Україні. 1918–1940: Журнали, “Бюлетені”, “Вісті”, “Наукові записки”, “Збірники наукових праць”, “Труди”: Наук.-доп. ретросп. бібліогр. покажч. / УААН. ЦНСГБ; Уклад. В. А. Вергунов, О. П. Анікіна; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К. [IAE], 2002. – 159 с.
2. Періодичні та продовжувані видання з агрономії на Полтавщині (XIX–XX ст.): Наук.-доп. бібліогр. покажч. / УААН. ЦНСГБ; Уклад. В. А. Вергунов, О. П. Анікіна; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К.: [IAE], 2002. – 46 с.
3. Анікіна О. П. Дослідна справа в Україні на сторінках журналу “Вісник сільськогосподарської науки” у 20-х роках ХХ століття // Історія укр. науки на межі тисячоліть: Зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 4–14.
4. Анікіна О. П. Часопис “Сельско-Хозяйственное Опытное Дело” як історичне джерело для вивчення сільськогосподарської дослідної справи в Україні у 20-х роках ХХ століття (до 80-річчя виходу першого номера) // Історія укр. науки на межі тисячоліть: Зб. наук. пр. – К., 2001 [2002]. – Вип. 6. – С. 3–6.
5. Анікіна О. П. Вітчизняні агрономічні з'їзди та наради як чинники відродження сільськогосподарського видавництва // Історія укр. науки на межі тисячоліть: Зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 19–24.
6. Анікіна О. П. Українські наукові та науково-популярні періодичні видання з агрономії у 20-х роках ХХ століття // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 560–575.

7. Анікіна О. П. До проблем об'єктивності інформаційних джерел з питань агрономії: за матеріалами сільськогосподарських часописів (20–30-х рр. ХХ ст.) // Актуальні пробл. історії аграр. науки півдня України: Матеріали наук.-практ. семінару. – К.: Нора-Принт, 2000. – С. 3–4.
8. Анікіна О. П. Українські журнали по землеробству та рослинництву (1918–1930 рр.) як джерелознавча база досліджень з історії аграрної науки // Аграр. реформи в Україні: теорія, історія, політика, інформація: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 19–20 квіт. 2001 р. – Х., 2001. – С. 239–242.
9. Анікіна О. П. Періодичні видання сільськогосподарських товариств в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття як джерелознавча база наукових досліджень // Укр. селянин: Матеріали ІІІ Всеукр. симпозіуму з пробл. аграр. історії, Черкаси, 17–18 трав., 2001 р. – Черкаси, 2001. – Вип. 3. – С. 65–66.
10. Анікіна О. П. Значення наукових та науково-популярних журналів у становленні та популяризації агрономічної науки в Україні (20-ті роки ХХ століття) // Бібліотеки, видавництва, розповсюджувачі друкованих та електронних видань: партнерство і співробітництво: Тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 2001 / М-во освіти і науки України. ДНТБ України / Спосіб доступу: http://www.gntb.n-t.org/sb/conf02_td.htm – Назва з екрана.
11. Анікіна О. П. Сучасні проблеми створення українського бібліографічного репертуару періодичних видань з агрономії 1918–1940 років // Наук. с.-г. б-ки у ХХ ст.: Тези доп. наук.-практ. конф., Київ, 26–27 берез., 2002 р. – К.: Нора-Друк, 2002. – С. 4–6.
12. Анікіна О. П. Сільськогосподарські часописи в період відродження агрономічної науки в Україні: проблеми створення репертуару (20–30-ті рр. ХХ ст.) // Укр. періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. Сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. – Львів, 2002. – С. 388–392.
13. Анікіна О. П. З історії створення репертуару українських періодичних видань з агрономії в 20–30-х рр. ХХ ст. // Історія освіти, науки і техніки в Україні: Перша конф. молодих вчених та спеціалістів: Тези доп. та повідомл. (м. Київ, 30 трав. 2002 р.). – К., 2002. – С. 13–15.
14. Анікіна О. П. Бібліографія періодичних видань на допомогу вивченню історії аграрної науки та освіти в Україні 20–30-х років ХХ століття // Актуальні пробл. аграр. науки та освіти України: регіон. аспект: Матеріали ІІ наук.-практ. семінару. – К., 2003. – С. 4–6.

Анікіна О. П. Періодичні видання як джерело з історії агрономії в Україні 20–30-х років XX ст. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки. – Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, Київ, 2004.

У дослідженні подається аналіз періодичних видань як джерела реконструкції історії агрономічної науки в Україні 20–30-х років XX ст. в контексті історичних суспільно-політичних та економічних умов. Розглянуто проблеми становлення сільськогосподарських видавництв та інших чинників впливу на періодичну продукцію. Показано динаміку відродження дореволюційних, та розвиток нових періодичних видань. Процес становлення системи сільськогосподарської періодики залежав безпосередньо від формування мережі науково-дослідних установ Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук та навчальних закладів. У результаті науково-історичного аналізу доведено значення періодики як важливого джерела для поглибленого вивчення історії вітчизняної агрономічної науки. Розроблено періодизацію розвитку та здійснено класифікаційний поділ даного масиву періодики.

Ключові слова: сільське господарство, періодичне видання, історія української агрономії, видавництво, науково-дослідна установа, періодизація, класифікація.

Аннотація

Аникина О. П. Периодические издания как источник по истории агрономии в Украине 20–30-х годов XX ст. Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.07 – история науки и техники. – Государственная научная сельскохозяйственная библиотека УААН, Киев, 2004.

В диссертационном исследовании изложены результаты анализа периодических изданий как источника реконструкции истории агрономической науки в Украине в 20–30-х годах XX ст. в контексте исторических, социально-политических и экономических условий. Проанализированы причины сложных условий при составлении репертуара периодики. Этим доказана необходимость создания исчерпывающего репертуара агрономической периодики 20–30-х годов XX ст.

Изучен весомый вклад Сельско-Хозяйственного Научного Комитета Украины, в частности его Библиографическо-библиотечного бюро Общей секции в создание репертуара отраслевой периодики. Рассмотрены проблемы становления сельскохозяйственных издательств, а также другие

факторы влияния на выпуск периодической продукции. Характерными особенностями сельскохозяйственного издательского дела были значительные трудности при печатании периодических изданий научно-исследовательских учреждений на местах: скудность денежных средств, несовершенство материально-технической базы, недостаточность государственной поддержки, отсутствие стандартов. Издание центральных отраслевых журналов отличалось более стабильной периодичностью. В 20-х годах XX ст. происходит возрождение дореволюционных, стихийное возникновение новых периодических изданий. У истоков возникновения прогрессивных журналов, а также активными авторами были передовые учёные: А. Яната, С. Веселовский, С. Оппоков, Г. Махов, А. Соколовский, А. Душечкин, В. Сазанов и другие. Благодаря их активной работе в период восстановления страны журналы сыграли значительную роль, объединяя как отдельных учёных, так и разрозненные научные силы для эффективной научной деятельности. Данные были использованы для разработки и координации в дальнейшем перспективных научных программ и направлений в государственных масштабах.

Исследовано становление системы сельскохозяйственной периодики, непосредственно зависящей от цензурных требований, а также интенсивного формирования (конец 20 – начало 30-х годов XX ст.) сети научно-исследовательских учреждений Всеукраинской академии сельскохозяйственных наук и высших учебных заведений. Установлены причины усиленного контроля отраслевым изданием литературы в 30-х годах XX ст.

На основе углублённого анализа материалов центральных журналов доказано их источниковедческое значение для изучения отечественного сельскохозяйственного опытного дела. Периодические издания освещали разработку общих подходов дальнейшего его становления, процесс создания сети опытных учреждений с учётом почвенно-климатического районирования, разработанного в указанный период, действующего и ныне.

Диссертант своими исследованиями периодических материалов отдельных учреждений убеждает в их колоссальной научной деятельности, что проводилась несмотря на трудности времени. В частности, это деятельность Украинской метеорологической службы (Укрмета) по обслуживанию сельского хозяйства и науки. Работу учреждения благодаря периодике, как особому виду вспомогательных журналов для агрономического труда и его организации, уже тогда широко знали, высоко оценивали за рубежом.

Кроме центральных и других общих научных журналов органов руководства сельским хозяйством и наукой приведена характеристика периодических изданий различных научных учреждений, сельскохозяйственных обществ, узкоспециализированных периодических изданий научного и производственного характера, научных записок исследовательских центров,

бюллетеней, трудов, вестников, а также массовых журналов. Доказано источниковедческое значение выделенного массива периодики для углублённого изучения истории отечественной агрономии в исторический период возрождения, становления и дальнейшего развития практической и научной агрономии, в условиях нарастающего политического давления. При помощи периодических материалов исследователь может выяснить, что в условиях усиления тоталитарного режима на протяжении изучаемого двадцатилетия происходили резкие перемены в государственной сельскохозяйственной политике, а в отраслевой науке – закрытие перспективных тем, смены научных ориентиров и научных направлений.

Исследованы и представлены основные этапы функционирования (предложена периодизация); дана их классификационная характеристика и разработана схема классификации по показателям целевого и читательского назначения, видам, тематическому направлению, издательским характеристикам. С помощью созданного диссертантом научно-библиографического указателя, в котором систематизированы отраслевые периодические издания, вводится в научный обиход около 350 названий научных, научно-популярных, производственных, массовых и других периодических изданий по агрономии, вышедших в Украине в 20–30-х годах XX ст.

Ключевые слова: сельское хозяйство, периодическое издание, история украинской агрономии, издательство, научно-исследовательское учреждение, периодизация, классификация.

Annotation

Anikina O.P. Periodicals as source of researches on history of Ukrainian agronomy in the 20–30-th years of XX century. The manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Candidate of Historical Sciences. Speciality 07.00.07 – History of Science and Techniques. – State Scientific Agricultural Library All-Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, Kyiv, 2004.

The analysis of periodicals as source on history reconstruction of Ukrainian scientific agronomy in the 20–30-th of XX century in a context of historical, political and economic conditions is given. The formation problems of agricultural publishing houses and other factors of influence on periodical issue are considered. Dynamic of revival pre-Revolutionary and development of new periodicals are shown. Formation of scheduled system agricultural issues directly depended on formation of a network of research establishments of the All-Ukrainian Academy of Agricultural Sciences and educational institutions. Is proved on the basis of the scientific and historical analysis sources value of agricultural periodicals as a important source for the profound study of the history of domestic scientific agronomy. Developed

division into periods of development periodicals and the classification division of the given file of the issues is also carried out.

Key words: agriculture, periodicals, history of Ukrainian agronomy, publishing house, research establishment, division into periods, classification.